

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ

З дня проголошення незалежної держави в Україні ведеться спрямована робота щодо відродження та розвитку національної системи освіти та виховання. Розроблена державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття), концепції з національного виховання та інші документи, якими прогнозується подальший поступ нашої школи. У цій справі велика роль надається здобутку народної школи та прогресивної педагогічної думки попередніх поколінь вітчизняних педагогів. Детальне вивчення і аналітичне осмислення всього кращого, що має наша історія — важливе завдання сучасної педагогічної науки. Багатовіковий досвід української школи, педагогічні ідеї наших великих просвітителів мають сьогодні широке використання у розбудові національної системи освіти і виховання та їх центральної ланки — школи.

У науковій літературі є чимало визначень та характеристик національної школи. Всі вони зводяться до того, що національною школою слід називати навчальний заклад в якому здійснюється виховання молоді на засадах національної культури з використанням кращих духовних надбань світової цивілізації. Національна школа забезпечує репродукцію, відтворення рідного народу, етнізацію молодого покоління, сприйняття ним національної ідеології, світогляду, свідомості, характеру, моралі та інших духовно-моральних цінностей українського народу. Саме цим відрізняється національна школа від радянської школи, яка була національно безликою, в якій дітям прищеплювалося презріння та зневага до всього українського, заохочувалося схилення до чужоземного. Які ж особливості притаманні національній школі? Вони впливають з глибокого аналізу багатовікового досвіду школи українського народу, з сивих часів дохристиян-

ства, Київської України-Русі, Козаччини, Гетьманщини, УНР, 20—30 років українізації в УРСР, творчої спадщини великих вітчизняних просвітителів.

1. Найхарактернішою ознакою національної школи є її народність. Національна школа є істинно народною школою, так як вона створена і виплекана народом, відповідає його інтересам та потребам.

Народна школа, і в часи суверенності України, і втрати її, утримувалася і управлялася громадою, діяла на людинолюбчих та людинотворчих засадах. Метою її діяльності є формування у молоді інтелекту, духовності та тіловиховання. Вчителі народної школи все робили аби допомогти дітям розвинути всі їхні природні задатки та нахили.

Народна школа завжди приймала естафету від родини і спільно з нею ростила хлібороба-господаря своєї землі, козака-лицаря оборонця від напасників, аристократа духу, який над усе цінує волю, гідність, вірність рідній землі.

2. Здійснення обов'язкового навчання і виховання дітей та молоді рідною мовою є обов'язковою умовою існування національної школи. Прогресивні педагоги всіх часів і народів вимагають навчати дітей тільки рідною мовою.

К. Д. Ушинський вважав, що навчання на чужій мові шкодить дитині, воно не призведе до повноцінного розвитку її природних задатків і здібностей.

У національній школі всі навчальні предмети мають викладатися рідною мовою. Діє єдиний мовний режим, створюється українське мовне середовище у позакласній, громадській діяльності тощо.

3. Не менш важливою попередньої риси є виховання дітей і молоді на засадах національної культури, яка має бути основою національного змісту освіти та виховання.

Основні компоненти національної культури мають підбиватися у змісті освіти і виховання середньої школи. Із здобутками різних галузей української культури знайомляться учні у процесі вивчення обов'язкових навчальних предметів, спеціальних курсів, при проведенні позакласної та позашкільної роботи тощо.

Якщо ж зміст освіти та виховання у школі не пронизаний принципом українознавства, не відзеркалює стан вітчизняної культури, така школа не може вважатися національною.

4. Національна школа широко використовує ліпший досвід навчання і виховання інших народів, праці, надбання їхньої культури, сприяючи національному і загальнолюдському розвитку української молоді.

Діячі вітчизняної освіти і культури наполягали на тому, щоб чужоземний досвід запозичувався не сліпо, а творчо, бо не можна виховувати за чужою педагогічною системою, на матеріалі чужої культури.

5. Серцевиною змісту освіти і виховання у народній школі є національна ідеологія. Кожна нація має свою ідеологію, яка відбиває історично обумовлені духовні надбання конкретного народу.

Суверенітет України, її народу, української нації, окремої особистості, вірність і відданість Батьківщині, готовність до її захисту, побудова демократичної правової держави, мир, злагода і спокій в суспільстві, забезпечення справедливості, гуманізму та демократизму в ньому, всебічного розвитку культури та самобутності українського народу, вільної праці, прав громадян на освіту, працю, відпочинок, відправлення віросповідань, свободи мислення і волевиявлення, пріоритетність у вихованні молодого покоління, мирне співжиття та сприяння розвитку культури національних менших в Україні, повага до інших народів і всього людства, ці та інші напрямки ідеології українського народу втілюються у повсякденну практику вітчизняного шкільництва.

Національна ідеологія, як вияв ідеалів та прагнень багатьох поколінь, діє тільки в інтересах народу, нації, а в умовах суверенної України і в інтересах держави.

Національна ідеологія є єдиноприйнятною в діяльності освітньо-виховних закладів України.

6. Гуманізм, як вияв людяності, глибокої поваги до особистості учня. Гуманістична природа нашої школи полягала в тому, що остання була носієм високих гуманістичних ідеалів, дбала про виховання та всебічний розвиток здібностей дітей.

Гуманітарні знання, які набували учні в школах грамоти, мандруючих дяків, братських, козацьких полкових, січових школах, колегіумах, Острозькій та Києво-Могилянській академіях, завжди посідали чільне місце у викладанні і забезпечували формування у молоді цільного уявлення про людину, природу і суспільство, духовних цінностей українського народу, духовного аристократизму.

Гуманістичне виховання забезпечувалося глибокою любов'ю вчителів до учнів, що було традиційним у діяльності народної школи та народних вчителів.

7. Тісно пов'язана з гуманізмом і така характерна риса вітчизняної школи та діяльності наших просвітителів як демократизм.

В княжі часи, у період Козаччини та Гетьманщини, УНР, УРСР, тобто в часи, коли Україна мала свою державність, українська держава дбала про охоплення дітей свого народу навчанням у школі.

Народна українська школа подарувала нам практику демократичного добору учителів громадою.

Шкільне життя учнів було регламентовано правилами-настановами, якими визначалася поведінка дітей, їхнє ставлення до вчителя, сам процес навчання тощо. Вони носили доброзичливий, демократичний характер.

Для української школи був характерним примат обов'язків над правами. Обов'язки стоять у народній практиці на першому місці, від їх виконання молода людина має задоволення, що переростає з часом у свідому дисципліну. Саме на такій дисципліні тримається національна школа.

Українські прогресивні діячі освіти постійно обстоювали право кожної людини на здобуття освіти. Вона має бути доступною для усіх дітей, незалежно від їх соціального і майнового стану, походження, віросповідання тощо.

В основі навчально-виховного процесу національної школи, всієї її діяльності є здобутки української етнопедagogіки.

Український народ за багато віків свого розвитку створив оригінальну систему знань і умінь у справі навчання і виховання молодих поколінь — народну педагогіку. Вона розкриває український національний виховний ідеал, зміст його втілення, форми, методи виховання і навчання дітей на протязі багатолітньої історії. Засобами застережень, нагадувань, запрошень до роздумів, повторень, схвалень чи засуджень та інших народних прийомів, через використання казок, пісень, оповідей, народної поезії, приказок, прислів'їв тощо, дітям передається досвід пізнання та спілкування людей. Характерно, що фольклор служить не для передачі дітям логічних схем поведінки, а для образно-емоційного сприйняття змісту того, що прищеплюється.

Народна педагогіка живить офіційну педагогіку, є першоосновою родинного виховання, визначальною у здійсненні громадського виховання.

9. Прищеплення українській молоді любові і поваги до книги як джерела мудрості є важливою особливістю національної школи. Це прадавня традиція українського народу:

Традицію шанувати книгу, наш народ проніс через віки. Сьогодні у багатьох школах любов до книги переростає у здоровий її культ. Влаштовуються свята книги, свята і зустрічі з окремими героями книг, вистави за творами, чи-

тацькі конференції, конкурси і олімпіади на краще знання творів, їх читання тощо. Вшановуються ювілейні дати письменників, ведеться листування і зустрічі із сучасними майстрами художнього слова тощо.

Добре чинять там, де бібліотекам віддають ліпші приміщення, кімнати тощо.

10. Українська школа завжди виконує освітню і виховну функцію.

Українські просвітителі підкреслювали думку про єдність освітніх і виховних функцій у роботі вчителя. К. Д. Ушинський наполягав на тому, щоб учителі були і вихователями. Він вважав, що викладачеві середнього навчального закладу знання предмета аж ніяк не становить головної якості. Діяльність учителя-вихователя має носити, на думку Ушинського, цілеспрямований освітній та виховний характер.

11. «Учителем школа стоїть» — ці правдиві слова І. Я. Франка визначають роль вчителя в українській школі. На особі вчителя ґрунтується все навчання і виховання.

Щоб готувати молоде покоління до життя, вчитель має бути всебічно вихованим, національно свідомим інтелегентом. Він носій і пропагандист національної і кращих здобутків світової культури. Народний вчитель володіє духовно-моральними цінностями українського народу і прищеплює їх своїм вихованцям. Національні світогляд, ідеологія, свідомість, спосіб мислення, характер, мораль і етика, естетика та інші компоненти духовної культури українця наповнюють духовний світ особистості учителя. Тільки духовно багата особистість вчителя здатна формувати морально-естетичні почуття юних, засівати, за влучним висловом В. О. Духновича, пшеницею добру ниву. Бездуховний, морально розбещений, зденационалізований педагог замість пшениці сіє у срцях і душах дітей кукіль, який і забур'янює їх.

Альтернативи національно свідомому вчителю у національній школі немає: засобами рідної мови, вітчизняної історії, народної педагогіки, фольклору, мистецтва, національної символіки, традицій, звичаїв і обрядів, родинно-побутової культури тощо, він готує молоде покоління до завоювання і наслідування культури свого народу, здійснює його етнізацію.

Народний вчитель продукує творців матеріальних і культурних цінностей українського народу, будівничих і захисників України.

12. Органічний зв'язок шкільного та родинного виховання характеризує нашу школу з давніх давен.

Головними вихователями є батьки, а їх зусилля спрямовані щодо всебічного розвитку дітей доповнює школа. Вона дбає про те, щоб ідеї родинної педагогіки як любові до батьків, рідних, пошани до родоvodu, української мови, духовних цінностей свого народу, його історії, поваги до праці, хліба, рідної землі, піклування про молодших і старших людей, співчуття і милосердя до тих, хто переживає горе, вірність народним традиціям, звичаям і обрядам, заповітам дідів і прадідів, вшанування пам'яті померлих і загиблих тощо були сприйняті юними¹. Така спільна робота родини та школи приводить дітей до усвідомлення своєї належності до рідного народу, причетності до його долі та прагнення «з долею битися» за краще життя народу та майбутнє України.

Здавня складалася традиція у народних школах шанувати батьків і особливо матір.

Ця ідея знайшла глибоке практичне втілення у діяльності В. О. Сухомлинського. Ціла низка продуманих і олюднених заходів (свято Матері, день Матері, перші квіти Матері тощо) у Павлишській школі склали дієву педагогічну систему пошанування Жінки-Матері, що уміло педагоги використали і у здійсненні завдань статевого виховання майбутніх матерів та батьків.

Подібна спільна діяльність, а також щоденна робота вчителя з батьками, допомагає родині виконувати людинотворчу функцію, виховувати молоде покоління освічених, духовно окрилених громадян України.

Наявність таких ознак в діяльності школи свідчить про її відродження, готовність до виконання людинотворчої функції, виховання освічених, духовно окрилених синів і дочок України.